

Pagrindinė Vytauto Kavolio sociologijos tema: po ištakų gelmes

ALVYDAS NOREIKA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
alvydasn@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama JAV lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio sociologinius tyrimus vienijančios temos – kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos – genezė. Tuo tikslu gilinamasi į studijų metais XX a. šeštajame dešimtmetyje parašytus mokslininko darbus. Įrodinėjama, jog šiuose darbuose minėta tema jau yra plėtojama, tačiau kiek kitu būdu nei pradėjus savarankišką mokslinę veiklą po sėkmingo daktaro disertacijos apgynimo 1960 metais. Pagrindinis skirtumas tarp šių Kavolio mokslinės veiklos laikotarpių susijęs su simbolinės kolektyvinio emocionalumo raiškos analize. Studijų metų darbuose kolektyvinį emocionalumą pirmiausia siekiama išskaityti iš nemeninio simbolizmo, o po 1960 m. pasirodžiusiuose darbuose – iš meno.

Esminiai žodžiai: Vytautas Kavolis, kolektyvinis emocionalumas, ekspresyvinis simbolizmas, menas, nacionalinio charakterio studijos, lituanistinės studijos.

JAV lietuvių visuomenės ir mokslo veikėjo Vytauto Kavolio daugiakryptė mokslinė veikla tyrinėtojams kelia įvairiausių klausimų apie jos teorinį, metodologinį ir tematinį sąryšingumą: ar sociologas vadovavosi kokia nors bendrąja teorija ir metodologija, ar nesivadovavo; jei vadovavosi, tuomet kas joms būdinga; ar tarp Kavolio tyrimo laukų egzistuoja kokie nors tematiniai ryšiai, ar ne; jei taip, tai kokie, ir panašiai.¹

1 Kokius atsakymus į šiuos klausimus pateikia tyrinėtojai, žiūrėti Tereškinas, A. Skaitant Vytautą Kavolį: kultūriniai tekstai, patirties įvaizdžiai, reikšmių archeologija. *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. Sud. R. Kavolienė, D. Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 94–106; Valantiejus, A. Vytauto Kavolio istorinė sociologija: metodologiniai aspektai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, nr. 2, 2005a, p. 26–40; Valantiejus, A. Poetinė pažinimo kalba Vytauto Kavolio sociologijoje. *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*. Sud. R. Karmalavičius. Vilnius: Lietuvių literatūros

Daugelį šių klausimų esame ne kartą svarstę ir išdėstę savo poziciją jų atžvilgiu.² Prie vieno iš jų norėtume dar kartą sugrįžti – konkrečiai, tematinio Kavolio sociologijos sąryšio problemos. Mūsų požiūrį šiuo klausimu trumpai galima pristatyti taip: Kavolio sociologija nėra

ir tautosakos institutas, 2005b, p. 40–68; Valantiejus, A. Vytauto Kavolio vaizduotės sociologija. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, p. 78–111; Varnauskaitė, L. Teorijų sintezė ir savitumo paieškos Vytauto Kavolio kultūros sociologijoje: metodologinių prielaidų analizė. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, p. 123–134.

2 Noreika, A. Bendrieji metodologiniai Vytauto Kavolio kultūros sociologijos principai. *Filosofija. Sociologija*, nr. 1, 2009, p. 35–43; Noreika, A. Vytauto Kavolio kultūros ir asmenybės tyrimus vienijanti tema. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, 112–122; Noreika, A. *Kultūra ir emocijos Vytauto Kavolio sociologijoje*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.

pabiras tyrimų kaleidoskopas, bet daugiau ar mažiau sustyguota visuma. Ją vienija kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema. Plėtodamas šią temą, mokslininkas siekia nustatyti visos visuomenės ar atskirų jos grupių nariams bendras (*shared*) emocijas ir jų organizavimo bei funkcionavimo būdus, socialines ir kultūrines jų susiformavimo sąlygas, taip pat jų simbolinę raišką kultūroje. Emocijas ir jų organizavimo bei funkcionavimo būdus Kavolis traktuoja kaip emocines nuostatas socialinės ir kultūrinės aplinkos objektų atžvilgiu, o jų bendrumą aiškina jų turėjimams būdingomis panašiomis socialinėmis ir kultūrinėmis egzistavimo sąlygomis. Didesniu ar mažesniu laipsniu visi kultūrą sudarantys simboliai išreiškia kolektyvinį emocionalumą (bendrąsias emocijas ir jų organizavimo bei funkcionavimo būdus), tačiau labiausiai – ekspresyvinis simbolizmas. Ekspresyvinio simbolizmo branduolį sudaro menas. Meninės išraiškos formos, vaizdiniai ir prasmės, įkūnydami kolektyvinį emocionalumą, kartu įgyja galią ir pastarąjį normatyviai reguliuoti.

Šiame straipsnyje norėtume pažvelgti į ankstyviausią Kavolio mokslinės veiklos laikotarpį – jo studijas Viskonsino ir Harvardo universitetuose XX a. šeštajame dešimtmetyje, kurias vainikuoja 1960 m. apginta daktaro disertacija, ir pasižiūrėti, ar ir kaip jų metu buvo rutuliojama kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos tema.

Studijų metų darbai: bendra apžvalga

Tarp svarbiausių minėto laikotarpio Kavolio tekstų pirmiausia paminėtini Viskonsino universitete apgintas bakalauro

darbas „Culture Currents in Marginal Eastern Europe: A Case Study“ (*Kultūros srovės marginalinėje Rytų Europoje: atvejo studija*)³, Harvardo universitete parašytas seminarinis darbas „National Character and Immigrant Assimilation“ (*Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija*)⁴ ir ten pat apginta daktaro disertacija „The Failures of Totalitarian Socialization: A Theoretically Oriented Case Study of the East German Socialization System“ (*Totalitarinės socializacijos nesėkmės: teoriškai orientuota Rytų Vokietijos socializacijos sistemos atvejo studija*)⁵, o taip pat kolektyvinės monografijos *The Soviet Zone of Germany* (*Sovietinė Vokietijos zona*)⁶ pirmasis skyrius „Sociological“ (*Sociologinis* [skyrius]).

Akademinių darbų medžiagą Kavolis naudojo rengdamas publikacijas plačiajai visuomenei, kurių didžiąją dalį galima

3 Kavolis, V. Senior Honors in the Department of Sociology at the University of Wisconsin „Culture Currents in Marginal Eastern Europe: A Case Study“, 1952, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21cu, p. 167.

4 Kavolis, V. A Seminar Report in Social Relations 255 at the Harvard University „National Character and Immigrant Assimilation“, 1954, LLTI, BR, F1-7686, p. 80.

5 Kavolis, V. *The Failures of Totalitarian Socialization: A Theoretically-Oriented Case Study of the East German Socialization System. Thesis (Ph. D.)* – Harvard University, 1960, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21f, p. i-v+219.

6 *The Soviet Zone of Germany*. Ed. by C. J. Friedrich. New Haven, Conn.: Human Relations Area Files, Inc., 1956.

7 Kavolis, V.; Friedrich, C. J.; Kissinger, H.; Mavrinac, A.; Herbst, J.; Herz, H.-P.; Croan, M.; Friedrich, W. G.; Mayer, C.; Kundler, H.; Stern, C.; Unself, S.; Stammer, O. *Sociological. The Soviet Zone of Germany*. Ed. by C. J. Friedrich. New Haven, Conn.: Human Relations Area Files, Inc., 1956, p. 1–238.

rasti jo straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*⁸. Iš tokių publikacijų pirmiausia paminėtina apybraiža „Lietuvių kultūros vertinimai“⁹, parengta bakalauro darbo pagrindu, straipsniai „Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris“¹⁰ ir „Lietuvio būdas ir likimas“¹¹, paremti seminarinio darbo medžiaga, ir straipsnis „The Educative Process in Soviet Society“ (*Švietimo procesas sovietinėje visuomenėje*)¹², susijęs su monografija *The Soviet Zone of Germany*. Publicistiniuose tekstuose pasakoma ir naujų dalykų lyginant su akademiniais darbais, todėl jie taip pat yra svarbūs svarstomos temos požiūriu.

Atsižvelgiant į juose nagrinėjamą problematiką, visi minėti akademiniai ir neakademiniai tekstai didesniu ar mažesniu mastu priskirtini nacionalinio charakterio studijoms, XX a. 4–6 dešimtmečio Jungtinių Valstijų socialiniuose moksluose populiariam tyrimų laukui. Vienuose iš jų gilinamasi į lietuvių nacionalinį charakterį, siekiama išskirti jam būdingas savybes bei

jas sąlygojusius socialinius bei kultūrinius veiksnius. O kituose dėmesys telkiamas į sovietų ir jų statytinių pastangas Rytų Vokietijos gyventojams įdiegti sovietinį charakterį ir ženklus, liudijančius, jog minėtos pastangos daugeliu atvejų nedavė lauktų rezultatų.

Teorinį ir metodologinį Kavolio nacionalinio charakterio studijų pagrindą sudaro įvairių autorių idėjos. Tačiau vienas autorius nusipelnė išskirtinio paminėjimo – tai amerikiečių sociologijos klasikas Talcottas Parsonsas, kuris buvo vienas iš Kavolio dėstytojų ir disertacijos vadovų Harvardo universitete. Nuo bakalauro darbo iki daktaro disertacijos matome vis labiau augančią tiesioginę ir netiesioginę šio sociologo idėjų įtaką. Mūsų svarstymų kontekste Parsonso reikšmę dar labiau sustiprina tai, kad būtent jo išvalgomis remdamasis Kavolis formuoja ir plėtoja kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos temą po daktaro disertacijos apgynimo.

Kolektyvinis emocionalumas ir nemeninis kultūros simbolizmas

Kavolio studijų metų darbuose aptinkame visus svarbiausius svarstomos temos elementus – kolektyvinį emocionalumą, socialines ir kultūrinės jo susiformavimo sąlygas, taip pat ir kultūrą bei meną kaip simbolines emocionalumo talpyklas. Dėmesys šiai temai paaiškinamas tuo, kad kolektyvinis emocionalumas ir jį reguliuojantys simboliai laikomi kaip atliekantys svarbų vaidmenį formuojant nacionalinį charakterį ir palaikant jo tęstinumą. Todėl daroma prielaida, jog, norint suprasti kokios nors tautos charakterį ir

8 Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

9 Kavolis, V. *Lietuvių kultūros vertinimai. Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1952), p. 271–299.

10 Kavolis, V. *Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris. Metmenų laisvieji svarstymai: 1959–1989: 314–328*. Sud. V. Gasiliūnas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993 (1960), p. 314–328.

11 Kavolis, V. *Lietuvio būdas ir likimas. Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1954), p. 302–312.

12 Kavolis, V. *The Educative Process in Soviet Society. Lituanius*, nr. 5, 1955, p. 7–11. Prieiga per internetą: http://www.old.lituanius.org/1955/55_4_02Kavolis.htm [žiūrėta 2023 06 08].

jį sąlygojančius veiksnius, būtina gilintis į kolektyvinę emocionalumą ir jį įkūnijančius simbolius.

Vis dėlto, lyginant su tyrimo laukais, į kuriuos jis pasinėre po disertacijos apgy-nimo, – meno sociologija, socialinės pato-logijos studijomis, kultūrine psichologija, civilizacijų analize ir lituanistinėmis studi-jomis – Kavolio nacionalinio charakterio studijos išsiskiria tuo, kad kolektyvinis emocionalumas pirmiausia išskaitomas ne iš meno, bet iš kitų rūšių kultūros simbo-lizmo. Bakalauro darbe tas daroma anali-zuojant kalbą (įvairiose gyvenimo srityse naudotus žodžių rinkinius), seminariniame darbe – lietuvių liaudies patarles ir elgseną, monografijoje *The Soviet Zone of Germany* ir daktaro disertacijoje – elgseną ir įvykius, liudijančius apie gyventojų emocinį santykį su Rytų Vokietijos valdžios pastangomis įpiršti jiems asmenybės tipą, kuris atitiktų kuriamos sovietinės socialinės sistemos poreikius. Elgseną ir įvykius traktuoti kaip ekspresyvinį simbolizmą Kavolį įgalina Parsono ekspresyvinio simbolio samprata, teigianti, jog „[...] apie bet kokį simbolinį esinį, veiksmą, asmenybės ar organizmo savybę, fizinį objektą ar kultūrinį modelį (pattern) galime kalbėti kaip apie simbo-lizuojantį vieną iš šių keturių pagrindinių [emocinės] nuostatos tipų“¹³, – atsaką, meilę, pritarimą ar pagarbą.

Monografijoje ir disertacijoje gilinantis į emocinį populiacijos santykį su valdžios sprendimais, kreipiamas dėmesys į dar vie-ną reiškinį – tai besikuriančias neformalias socialines grupes ir jų kultūras. Žvelgiant

per ekspresyvinio simbolizmo prizmę, pastarosios balansuoja tarp meninio ir nemeninio simbolizmo. Vieni jų elementai, kaip antai vartojama muzika ir literatūros bei vaizduojamojo meno kūriniai, priklaus-o meniniam simbolizmui, o kiti elementai, pavyzdžiui, dėvimi drabužiai, hedonistinės ar nihilistinės nuostatos, laisvalaikio leidi-mas šokant ar vartojant alkoholį, – neme-niniam ekspresyviniam simbolizmui.

Kaip iš ne meno sprendžiama apie kolektyvinę emocionalumą, iliustruosime pasitelkę seminarinį darbą. Kaip minėta, seminariniame darbe analizės objektu pasirenkamos lietuvių liaudies patarlės ir elgsena, paliudyta įvairių išorinių stebėtojų (autorių) bei Jungtinių Valstijų statistinių duomenų. Savo pobūdžiu nagrinėjamos patarlės yra pamokomąjo pobūdžio: jose siekiama duoti patarimų, kaip elgtis vie-noje ar kitoje situacijoje. Toks jų pobūdis išduoda, kad jos pirmiausia priskirtinos moralės simbolizmui, vienam iš kultūros simbolizmo porūšių. Tačiau tai nėra jokia kliūtis Kavoliui. Remdamasis prielaida, kad bet kokios rūšies simbolizme kaip antraei-liai dalykai glūdi ir kitoms kultūros sritims priklausančios vertybės bei nuostatos, jis imasi iš jų šifruoti lietuvių asmenybę ir jai būdingą emocionalumą.

Lietuvių patarlėse Kavolis įžvelgia orali-nę asmenybę ir jai būdingus bruožus. Pasak jo, patarlėse didelis dėmesys skiriamas maistui, gėrimui ir alkohiui, – o būtent tai, galime pridurti, nuo psichoanalizės pra-dininko Sigmundo Freudo laikų laikoma skiriamuoju oralinės asmenybės požymiu. Svarbu tai, kad, Kavolio teigimu, oralinę asmenybę signalizuojančios temos minė-jimo dažnumu nusileidžia tik socialinių

13 Parsons, T. *The Social System*. Glencoe, Ill.: The Free press, p. 389.

santykių ir gamtos temoms – atitinkamai, 121, 187 ir 180 kartai¹⁴.

Kavolio analizė atskleidžia, kad iš visų oralinei asmenybei būdingų emocijų patarlėse bene labiausiai išreikštas pasyvumas (fatalizmas) ir emociingumas. Ši atradimą jis padaro pasitelkęs amerikiečių antropologės Florence Kluckhohn vertybinių orientacijų teoriją¹⁵.

Kluckhohn teorija Kavoliui pirmiausia paranki savo vertybinės orientacijos samprata. Kluckhoniška vertybinė orientacija savyje slepia moralinį ir emocinį elementus, – kas ypač palengvina keliamo uždavinio įgyvendinimą – išsiaiškinimą, kokio tipo emociionalumą suponuoja lietuvių patarlės. Amerikiečių antropologė rašo: „Vertybinės orientacijos yra sudėtingi, tačiau aiškiai struktūruoti (hierarchiškai) principai, išplaukiantys iš trijų analitiškai atskiriamų vertinimo proceso elementų – kognityvinio, emocinio ir nukreipiančiojo elemento, – kurie suteikia nuolatinei žmogaus veiksmų ir minčių, susijusių su „bendražmogiškų“ problemų sprendimu, srovei tvarką ir kryptį, sąveikos“¹⁶. Apibrėžime minimų „bendražmogiškų“ problemų nurodoma penkios: 1) kokia yra žmogiškoji prigimtis, 2) koks žmogaus santykis su gamta, 3) koks žmogaus santykis su laiku, 4) kas būdinga žmogiškajai veiklai ir 5) koks

žmogaus santykis su kitais žmonėmis. Atitinkamai išskiriamos ir penkios vertybinės orientacijos: *orientacija žmogiškos prigimties atžvilgiu* (angl. orientation to human nature), *orientacija gamtos atžvilgiu* (angl. orientation to nature), *laiko orientacija* (angl. time orientation), *veiklos orientacija* (angl. activity orientation) ir *santykio orientacija* (angl. relational orientation).

Galiausiai Kluckhohn vertybinių orientacijų teorija Kavoliui paranki ir tuo, kad joje daroma prielaida, jog kiekvienoje kultūroje koegzistuoja visi bendražmogiškų problemų sprendimų – *vertybinių orientacijų* – variantai, skiriasi tik jų įtakingumo laipsnis. Antropologė rašo: „Kiekviena visuomenė be vyraujančio vertybinių orientacijų profilio turi ir daug *nepastovių* ar *pavadojančių profilių* (angl. variant or substitute profiles). Be to, postuluoju, kad tiek vyraujančių, tiek pavadojančių profilių atveju beveik visada egzistuoja alternatyvių vertybinių orientacijų preferencijų *hierarchija*“¹⁷. Nevienodas hierarchinis vertybinių orientacijų išsidėstymas lemia ir kultūrų skirtumus.

Kluckhohn vertybinių orientacijų teorijos kontekste lietuvių kultūra nėra jokia išimtis. Jai galioja tas pats, kas ir kitoms kultūroms. Todėl Kavolis drąsiai taiko minėtą teoriją lietuvių patarlėms analizuoti. Patarlėse pabrėžiamą pasyvumą (fatalizmą) ir emociingumą Kavolis aptinka gilindamasis į tai, kaip jose formuluojamos laiko ir veiklos orientacijos, ir iš dalies orientacija gamtos atžvilgiu.

Priklausomai nuo laiko struktūros, žmogus gali orientuotis į praeitį, dabartį

14 Kavolis, V. National Character and Immigrant Assimilation, p. 52.

15 Kluckhohn, F. R. Dominant and Substitute Profiles of Cultural Orientations: Their Significance for the Analysis of Social Stratification. *Social Forces*, nr. 28, 1950, p. 376–393; Kluckhohn, F.; Strodtbeck, F. L. *Variations in Value Orientations*. Evanston: Row, Peterson, 1961.

16 Kluckhohn, F.; Strodtbeck, F. L. *Variations in Value Orientations*, p. 4.

17 Ten pat, p. 10.

ar ateitį. *Praeities orientacijos* (angl. past orientation) atveju laikomasi nuostatos, kad „niekad nieko naujo nevyksta dabartyje ar nevyks ateityje, visa jau įvyko labai tolimoje praeityje“¹⁸. *Dabarties orientacijos* (angl. present orientation) atveju į praeitį ar ateitį mažai kreipiamas dėmesys; svarbiausia – kas dedasi šiuo konkrečiu momentu. *Ateities orientacijos* (angl. future orientation) atveju svarbiausia – ne kas buvo ar yra, bet kas dar tik bus. Ir to, kas bus, ne pasyviai laukiama, bet aktyviai siekiama.

Veiklos orientacija apima *buvimo orientaciją* (angl. being orientation), *tapimo orientaciją* (angl. being-in-becoming-orientation) ir *veikimo orientaciją* (angl. doing orientation). Buvimo orientacijos atveju reikalaujama, kad žmogus tiesiog išreikštų save tokį, koks yra. Tapimo orientacijai būdinga tai, kad ji, skirtingai nuo buvimo orientacijos, neleidžia žmogui būti tuo, kuo jis yra iš prigimties. Jis privalo plėtoti „visus savojo „aš“ aspektus kaip integruotą visumą“. Veikimo orientacija įkūnija instrumentinį veiklos modelį: tikslingai veikdamas žmogus privalo pakeisti savo aplinką.

Orientacija žmogaus ir gamtos santykio atžvilgiu gali įgyti *pasidavimo gamtai* (angl. subjugation-to-nature), *harmonijos su gamta* (angl. harmony-with-nature) ir *viešpatavimo gamtai* (angl. mastery-over-nature) pavidalą. Pasidavimo gamtai orientacija išreiškia fatalistinę nuostatą gamtos atžvilgiu: žmogus nepajėgus pasipriešinti gamtos jėgoms ir privalo prie jų prisitaikyti. Tuo tarpu viešpatavimo gamtai orientacija įkūnija aktyvų individo santykį su gamta: gamtos jėgos turi būti sutramdytos ir pajungtos

18 Ten pat, p. 14.

žmogaus valiai. Vienintelės harmonijos su gamta orientacijos atveju nesijaučia jokios įtampos tarp žmogaus ir gamtos: pirmasis traktuojamas kaip natūrali antrosios dalis.

Kavolis teigia, kad lietuvių patarlėse vyraujantį vertybinį profilį sudaro dabarties, buvimo ir pasidavimo antgamtinei tikrovei (Dievui) orientacijos¹⁹, pavaduojantį – praeities, veikimo ir harmonijos su gamta orientacijos; o ateities, tapimo ir viešpatavimo gamtai orientacijos atsiduria trečiame plane.

Minėtas vyraujantis vertybinių orientacijų profilis akivaizdžiai signalizuoja apie pasyvumą (fatalizmą) ir emocingumą kaip pagrindinius emocinius lietuviškos asmenybės bruožus. Ši asmenybė nedega aistra nei kurti tai, ko dar nėra, nei išlaikyti tai, kas jau buvo. Ji tiesiog egzistuoja „neapibrėžtoje dabartyje“, priimdama viską, kas joje duota, įskaitant ir save pačią, taip, kaip yra. Pasyvumą suponuoja ir patarlėse vaizduojamas santykis su antgamtine tikrove. Dievu nesiekama manipuliuoti. Jam nuolankiai paklūstama tikintis, kad Jis pasirūpins asmenybės poreikiais.

Kavolis atkreipia dėmesį, kad pasyvumo idėja niekur neišnyksta ir kalbant apie pavaiduojančius vertybinių orientacijų profilius. Veikimo orientacijos atveju nepabrėžiama griežtos dienotvarkės svarba, vietoj privilomų ilgalaikių ar nuolatinų tikslų rekomenduojami trumpalaikiai ir betarpiški uždaviniai ar, priešingai, „neapibrėžti tikslai,

19 Ši orientacija traktuojama kaip viena iš gamtos orientacijos atmainų; kita atmaina – orientacija į fizinę gamtą. Abiem atmainoms bendra tai, kad tikrove jose suvokiama kaip egzistuojanti nepriklausomai nuo žmogaus. Atitinkamai išskiriami tokie pat jų tipai kaip ir kalbant apie bendrąją gamtos orientaciją.

primesti žmogui išorinių aplinkybių ir reikalaujantys veikti, kaip kad būtinybė tam tikru būdu išvengti bėdos²⁰. Tapsmo orientacijos atveju iš asmenybės ne griežtai reikalaujama keistis nurodytomis kryptimis (sunkiai ir uoliai triūsti, jausti saiką, būti kukliam ir nuosaikiam, siekti išminties, kuri ateina su amžiumi ir patirtimi, per daug nešnekėti), o tik siūloma, nurodant, kokios pasekmės laukia, jei rekomendacijų bus nepaisoma.

Įvairių autorių pastebėjimų ir Jungtinių Valstijų duomenų analizė Kavoliui patvirtina patarlių tyrimo išvadas, o atskirais momentais net jas išplečia bei patikslina. Pagal jį, įvairūs apie lietuvius rašę autoriai taip pat užfiksavo tautiečiams būdingą emociingumą, apie kurį signalizuoja patarlės. Tačiau iš jų pateiktų apibūdinimų lietuvių išėivių sociologas padaro išvadą, jog lietuvių emocinė raiška yra ne spontaniška, bet suvaržyta: neskatinami gilūs išgyvenimai, o taip pat bet kokias, galias ir nelabai galias, emocijas vengiama atvirai demonstruoti. Jos viešai reiškiamos netiesioginiais būdais:

Neatsiejamai susijusios su tiesioginėmis oralumo raiškomis yra jų sublimacijos juslinga forma, meilė grožiui ir menui bei švelnumas, kuris daugiau reiškiamas kalbine simbolika negu pernelyg meiliu elgesiu – išskyrus elgesį su vaikais. Pastebimas tam tikras atviro sentimentalumo vengimas bei polinkis organizuoti jį simbolinėmis ir iki tam tikro laipsnio disciplinuotomis priemonėmis (pvz., liaudies dainų simbolika).²¹

20 Kavolis, V. National Character and Immigrant Assimilation, p. 63.

21 Kavolis, V. Žvilgsnis į lietuvių charakterį. Vertė L. Balčiūtė. *Tautosakos darbai*, 1996 (1954), t. 5, p. 106.

Pažymima, jog sublimacija ypač būdinga lietuvių moterų troškimų raiškai.

Emocijoms leidžiama skleistis tik savųjų rate – išplėstinės šeimos ir artimiausios kaimynystės (bičiulystės) ribose: „Būtent ši ribota ir uždara sistema garantavo paramą ir sankcijas, taip pat buvo linkusi formalizuoti visus socialinius grupės vidaus santykius [...] jausmingumo, o ne emocinio neutralumo [...] linkme“²². Su savaisiais asmuo yra susitapatinęs tokiu mastu, kad praradęs bet koki individualumą: visi psichiniai procesai, įskaitant ir emocinius, vyksta santykiuose su kitais. Iš anonimiškumo jis išsivaduoja ir tampa savarakišku tik būdamas gamtos prieglobstyje. Į pašaliečius, kol jie nepatikrinti, ar verti pasitikėjimo, žvelgiama su išankstiniu įtarumu ir jų šalinamasi. Teigiama, jog atsiribojimas nuo svetimųjų lietuviams atstoja stipraus *superego* (kontroliuojančios instancijos) trūkumą. Taip pat nurodomi tokie lietuvių bruožai kaip nuolaidumas (atkaklumo trūkumas), paklusnumas autoritetams ir pagarbos jiems jautimas, saikingas, lyginant su rusais, nuotaikų svyravimas. Galiausiai įvairių autorių pastebėjimai apie lietuvių asmenybę glaustai apibendrinami taip: „Šie apibūdinimai sudaro tokį bendrą vaizdą: gana ryški, bet šurkštoka oralinė organizacija, įpratusi ištverti rimtus trūkumus. Kompulsyvių ir analinių bruožų stoka [...]“²³. O iš Jungtinių Valstijų statistinių duomenų apie lietuvių natūralizaciją, santuokų sudarymą, verslumą, patekimą į psichiatrines ligonines, nusikalstamumą padaroma išvada, jog emigracija nepakeitė

22 Ten pat, p. 103.

23 Ten pat, p. 105.

lietuvių asmenybės ir emocionalumo tipo. Ir emigracijoje jie išliko oralinėmis asmenybės su joms būdingu emocionalumu.

Seminariniame darbe Kavolis nesiryžta patarlių analizės rezultatų traktuoti kaip atitinkančių objektyvią tikrovę ir juos susumuoti bei apibendrinti su minėtų kitų dviejų tyrimų išvadomis; nors tai leido padaryti tiek naudojama Kluckhohn vertybinių orientacijų samprata, tiek ir paties Kavolio pripažįstama prielaida, jog kultūra, šiuo atveju patarlės, gali sąlygoti nacionalinį charakterį ne tik tiesiogiai, bet ir netiesiogiai – per asmenybę, formuodama ją²⁴. Kodėl to nepadarė, nulėmė pasirinktas nacionalinio charakterio apibrėžimas ir tyrimo gairės: nacionalinis charakteris – tai psichologiniai tarpasmeninės sąveikos modeliai, o kultūra ir asmenybė kartu su socialine sistema tėra jų determinantai, kuriuos pirma būtina iširti atskirai ir tik po to aiškintis, kiek jie prisideda prie minėtų modelių susiformavimo. Tačiau kai seminarinio darbo pagrindu parengtose publikacijose²⁵ atsisakoma nacionalinio charakterio kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visumos sampratos ir pereinama prie nacionalinio charakterio kaip pagrindinės asmenybės struktūros, sudarytos iš daugumai tam tikros kultūros ar visuomenės narių būdingų psichologinių bruožų, sampratos, susidaro sąlygos patarlių, liudijimų ir statistinių duomenų analizės rezultatus susieti į vieną bendrą visumą. Mat amerikiečių antropologas Abramas Kardineris, kuriuo šiuo atveju

Kavolis seka, pripažįsta, kad psichologiniai bruožai, kurie sudaro pagrindinę asmenybę, yra suprojektuoti į kultūrą ir dėl to iš jos juos galima išskaityti.²⁶ Ši kardineriška nuostata įgalina lietuvių išėivių mokslininką patarlėse įkūnytą emocionalumą drąsiai sieti su emocionalumu, pastebėtu įvairiais laikais gyvenusių autorių ir paliudytu amerikiečių statistikos; tuo labiau, kad reikšmingais aspektais jie priminė vienas kitą ir pirmasis galėjo būti traktuojamas kaip antrojo projekcija.

Menas ir kolektyvinis emocionalumas

Menas kaip ekspresyvinis simbolizmas Kavolio nacionalinio charakterio studijose sulaukia didesnio dėmesio dviem atvejais: bakalauro darbe ir knygoje *The Soviet Zone of Germany*. Pagrindinis bakalauro darbo uždavinys – nustatyti kultūrinės srovės „marginalinėje Rytų Europoje“ – nulėmė ir gilinimosi į meną specifiskumą: svarstoma, kiek lietuvių menas yra paveiktas svetimų kultūrų meno. Darbe įrodinėjama, kad lietuvių liaudies menui ženklių įtaką padarė baltarusių liaudies menas ir vokiečių religinis menas.²⁷ Pirmojo poveikis daugiausia išvelgiamas kiaušinių marginime, ornamentikoje, pasakose, baladėse, lyrinėse ir mitologinėse dainose, o antrojo – skulptūroje, medžio raižiniuose ir dailėje. O bažnytinė architektūra be vietinės tradicijos (pasaulietinių pastatų, pirmiausia valstiečių namų, stilistikos) buvo veikiamą didžiųjų

24 Kavolis, V. National Character and Immigrant Assimilation, p. 2 ir 8.

25 Kavolis, V. Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris; Kavolis, V. Lietuvos būdas ir likimas.

26 Kardiner, A. *The Psychological Frontiers of Society*. New York: Columbia University Press, 1945, p. 23–46.

27 Kavolis, V. Culture Currents in Marginal Eastern Europe, p. 121–125.

Vakarų Europos architektūrinių stilių – gotikos, baroko, rokoko, neoklasicizmo ir t. t.

Knygoje *The Soviet Zone of Germany* menui pašvęstas atskiras skyrius – „The Artist and Intellectual Expression“ (*Meninė ir intelektualinė raiška*)²⁸. Jame nagrinėjamos Rytų Vokietijos valdžios pastangos panaudoti meną kaip visuomenės sovietizavimo priemonę. Nurodomos keturios šių pastangų kryptys. Pirmiausia siekiama priskirti menui reikšmingą vaidmenį socialiniame gyvenime. Tuo tikslu į meną investuojamos didelės finansinės lėšos. Antra, skatinama neprofesionalioji meninė kūryba (amatai, liaudies teatras ir populiarioji kultūra). Trečia, manipuluojant finansinėmis ir prestižo priemonėmis, stengiamasi į savo pusę patraukti profesionaliojo meno kūrėjus. Ketvirta, dedamos didelės pastangos kontroliuoti profesionaliojo ir neprofesionaliojo meno turinį bei formą.

Mūsų svarstomos temos požiūriu ke-tvirtoji kryptis yra bene pati svarbiausia. Politinė meno turinio ir formos kontrolė pasireiškia tuo, kad kritikuojamas „formalizmas“ (abstraktusis menas, ekspresionizmas, surrealizmas ir kiti modernistiniai stiliai) ir menininkai verčiami vietoj jo savo kūrybinėje veikloje rinktis socialistinį realizmą, marksizmo-leninizmo principais – ideologinio angažuotumo, kolektyvo vertės pabrėžimo, meno liaudiškumo – grindžiamą stilių.²⁹ Pažymimos katastrofiškos tokio

prievartinio perorientavimo pasekmės: „VDR [Vokietijos Demokratinėje Respublikoje] individuali nuostata ir požiūrio taškas buvo iškastruoti ir tikrai laisva bei kūrybiška egzistencija tapo neįmanoma. Menas, pradėjęs tarnauti valstybei, tapo viso labo tik politiniu vadovėliu“³⁰.

Abu minėti meno analizės atvejai menkai susieti su kolektyvinio emocionalumo tyrimu. Tai ypač pasakytina apie bakalauro darbą. Jame pažymima, jog lyginant su kitomis kultūros sritimis, lietuvių emocionalumas kartu su morale menkiausiai paveiktas svetimųjų: „Taigi [...] atrodytų, kad lietuvių moralinės ir psichologinės nuostatos slavų įtakų paveiktos ne taip giliai, kaip jų techninė ir net socialinė kultūra, neskaitant intymesnių pastarosios aspektų“³¹; minimi „intymesni aspektai“ – tai išplėstinė šeima ir artimiausia kaimynystė. Tačiau kiek priešios išvados padarymo prisidėjo meno difuzijos procesų analizė, yra visiškai neaišku. Susidaro įspūdis, kad ją formuluojant iš viso nesinaudojama minėtos analizės rezultatais, o pasitenkinama tik lyginamuoju-istoriniu kalbos žodžių sklaidos tyrimu³². Meno difuzijos procesų analizė tik patvirtina tai, kas atrandama nagrinėjant kitus difuzijos procesus – didžiausią lietuvių (liaudies) artimumą baltarusiams.

Knygoje *The Soviet Zone of Germany* atlikta sovietinės meno politikos analizė leido padaryti bendro pobūdžio išvadą, jog

28 Kavolis et al. Sociological, p. 81–97.

29 Analogiški procesai tuo metu vyko ir Lietuvoje. Apie juos ir menininkų laikyseną jų atžvilgiu žiūrėti Veljataga, P. Kas nutiks Čiurlioniui? Ideologinės manipuliacijos 1950-ais Dailininkų sąjungoje vykusiame aptarime „Dėl M.K.Čiurlionio kūrybinio palikimo įvertinimo“. *Čiurlionis ir pasaulis. Estetikos ir meno tyrinėjimai* V. Sud. S. Jastrumskytė. Vilnius: LKTI,

2019a, p. 496–508; Veljataga, P. Stalininio laikotarpio dailės kritika Lietuvoje: doktrininė retorika ir meniškumo sauga. *Logos*, nr. 99, 2019b, p. 135–142.

30 Kavolis et al. Sociological, p. 96.

31 Kavolis, V. Culture Currents in Marginal Eastern Europe, p. 97.

32 Ten pat, p. 44–109.

menka meninė socrealizmo stiliumi sukurtų kūrinių vertė lėmė tai, kad auditorija jiems liko abejinga, o tai reiškia, jog jie neatliepė emocinių gyventojų poreikių ir dėl to neturėjo normatyvinės galios. Nepaisant viso jos abstraktumo, ši išvada norom nenorom skatino klausti, ar gyventojai, pirmiausia jaunimas, kurį sovietizuoti buvo dedamos didžiausios pastangos, siekia savo emocinius poreikius tenkinti kokiais nors alternatyviais meniniais būdais ir jei taip, tai kokiais. Ir alternatyvi meninė elgsena atrandama neformalioje jaunimo kultūroje³³. Teigiama, kad alternatyvus meninis jaunimo elgesys pasireiškia dvejopu būdu. Viena vertus, domimasi modernistine daile (Emilis Nolde, Oskaras Kokoschka, Paulis Klee, Wassily Kandinsky, Marcas Chagallas), muzika (Igoris Stravinsky, Albanas Bergas) ir literatūra (Normanas Maileris, Williamas Faulkneris, Jeanas Cocteau, Ernestas Hemingway), džiazu ir rokenrolu. Antra vertus, skaitoma ir „pigi“ literatūra bei žavimasi Vakarų kino žvaigždžių atvaizdais. Pirmasis elgesys įvardijamas elitiniu (angl. highbrow) įsipareigojimo alternatyvioms ekspresyvinio simbolizmo sistemoms būdu, o antrasis – neelitiniu (angl. lowbrow) būdu. Pirmuoju būdu savo emocinius poreikius labiau tenkina išsilavinę, menininkai, studentai ir „neatsakingo jaunimo kultūros“ (angl. irresponsible youth culture) – nihilistiškai nusiteikusių subkultūros – atstovai, o antruoju – pramonėje dirbantis jaunimas. Menininkų atveju alternatyvus meninis elgesys pasireiškia ir perdėtu domėjimusi techninėmis kūrybos problemomis.

33 Kavolis, V. *The Educative Process in Soviet Society*, p. 11; Kavolis et al. *Sociological*, p. 127; Kavolis, V. *The Failures of Totalitarian Socialization*, p. 98–100.

Lygindami aptartus kavoliškos meno analizės atvejus su tuo, kaip menas buvo tiriamas po disertacijos apgynimo 1960 m., matome didelius skirtumus. Abiems atvejais iš esmės domimasi ne pačiu menu ir tuo, kokios jo išraiškos formos, vaizdiniai ir prasmės kokias kolektyvines emocijas nuostatas kokių socialinių ir kultūrinių objektų atžvilgiu išreiškia, o jo kūrybos ir vartojimo sąlygomis bei ypatybėmis ir tuo, ką pastarosios išduoda apie bendrą emocinį santykį su valdžios vykdoma politika. O po disertacijos apgynimo minėti meno analizės momentai apsieičia vietomis: į pirmą planą iškyla menas, o jo kūrimo ir vartojimo sąlygos bei ypatybės – pasitraukia į antrą planą.

Vis dėlto minėtas meno analizės pokytis įvyksta ne drastiškai ir ne be pasiruošimo. Pirmąja tokios analizės kregždė buvo seminarinis darbas su jo pagrindu parengtu publicistiniu straipsniu „Lietuvio būdas ir likimas“. Juose liaudies dainų simbolizmas tiesiogiai siejamas su emocija lietuvių raiška³⁴, emociniais santykiais šeimos viduje ir vyraujančia emocija nuotaika įsigalėjus baudžiavai³⁵. Remdamasis liaudies dainų simbolizmu, Kavolis išveda skirtį tarp moteriškosios ir vyriškosios emocijų raiškos. Pagal jį, liaudies dainos daugiausia buvo kurtos moterų ir dėl to jos labiausiai išreiškia jų jauseną ir troškimus: „Standartizuotų, bet turtingų simbolių įvaizdžių vyravimas liaudies dainose, kurios yra moterų sritis, ir santykinis jų negausumas vyrų sukurtoje tautosakoje gali būti nulemtas medžiagos specifikos, bet taip pat galima ir spėti, kad tiesmuką asmenybės impulsų

34 Kavolis, V. *Žvilgsnis į lietuvių charakterį*, p. 106–108.

35 Kavolis, V. *Lietuvio būdas ir likimas*, p. 305–307.

raišką buvo linkstama labiau apriboti stilistinėmis priemonėmis tuo atveju, jei toji asmenybė buvo lietuvė moteris valstietė, o ne vyras³⁶. Nagrinėdamas tautosakoje atrandamus motinos, tėvo, seselės lelijelės ir bernelio dobilėlio įvaizdžius, Kavolis meistriškai rekonstruoja emocinę vyro ir moters santykių raidą: nuo švelnių jausmų ikivedybinio laikotarpio iki emocinio nusivylimo gyvenant santuokoje. O močiutės sengalvėlės motyve, kaip vienoje iš motinos simbolio variacijų, lietuvių išeivių sociologas išvelgia „baudžiavos prislėgto valstiečio“ rezignaciją.

Antroji kregždė buvo straipsnis „Vertybinė meno analizė“³⁷. Jame gilinamasi į tai, kaip lietuvių išeivijos dailininkų Romo Viesulo ir Antano Rūgštelės kūryboje atsispindi jų vertybinės preferencijos – kuriam iš klukhoniškų vertybinių orientacijų variantų jie teikia pirmenybę. Pavyzdžiui, kalbant apie abiejų dailininkų pasirinkimo tarp orientacijos gamtos atžvilgiu variantų meninę raišką, teigiama:

Viesulo kūryba aiškiai implikuoja žmogų, *viešpataujantį virš gamtos* (kursyvas Kavolio – A. N. past.). Viesulas gali pakeisti savo kūryboje konkrečius gamtos pavidalus – tam tikrose ribose – taip, kaip jam reikalinga. Tai ta pati galia, kurią turi modernus inžinierius. [...] Bet šios galios visiškai neturi Rūgštelė. Jis yra *palenktas duotiesiems gamtos pavidalams* (kursyvas Kavolio – A.N. past.) [...]. Rūgštelė tegali

pasiduoti gamtai, ir jos bruožus, kiek jo pajėgumas leidžia, replikuoti.³⁸

Kadangi bet koks vertybinis pasirinkimas neįmanomas be teigiamo emocinio santykio su tuo, kas renkamasi, tuomet Viesulo transformuoti gamtinių objektų pavidalai liudija jo teigiamą emocinį santykį su viešpatavimo gamtai orientacija, o Rūgštelės realistiniai pavidalai – teigiamą emocinį santykį su pasidavimo gamtai orientacija.

Vienu atžvilgiu straipsnis „Vertybinė meno analizė“ buvo vienas žingsnis atgal lyginant su seminariniu darbu ir jo pagrindu parengta publikacija „Lietuvio būdas ir likimas“. Mat jame kalbama apie atskirų individų, o ne socialinių grupių emocinį santykį su vertybinėmis orientacijomis, įsitvirtinusiomis jų kultūros centre. Tačiau ši spraga buvo užtaisyta po dviejų metų pasirodžiusiam straipsnyje „Menas ir bendruomenė“³⁹. Jame grįžtama prie idėjos apie meną kaip kolektyvinio emocionalumo išraišką:

Tačiau pirminė meno funkcija yra emocinės išraiškos stilizavimas, ir menas, kiek į jį žvelgiama kaip į meną, vertintas pagal jo pasiekimus išraiškos stilių kūryboje. Kūrybiškas yra menas, kuris sukuria naujus stiliaus standartus, atitinkančius nuolat bent kiek kintančius *bendruomenės* (kursyvas mano – A. N. past.) jausminius pergyvenimus [...].⁴⁰ Straipniai „Vertybinė meno analizė“ ir

36 Kavolis, V. Žvilgsnis į lietuvių charakterį, p. 107.

37 Kavolis, V. Vertybinė meno analizė. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1958), p. 363-366.

38 Ten pat, p. 364.

39 Kavolis, V. Menas ir bendruomenė. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1960), p. 366-369.

40 Ten pat, p. 367.

„Menas ir bendruomenė“ atliko dar vieną reikšmingą vaidmenį formuojantis kolektyvinio emocionalumo temos traktuotei, tapsiančiai vyraujančia Kavolio tyrimuose po 1960 m. Juose įtvirtinama meno pirmenybė ne tik prieš jo kūrybos ir vartojimo sąlygas bei ypatybes, bet ir prieš nemeninį simbolizmą. Šiuose straipsniuose nemeninis simbolizmas ir menas apkeičiami vietomis: pirmasis nukeliamas į antrą planą, o antrasis iškeliamas į priekį ir padaromas pagrindiniu langu, pro kurį žvelgiant atsiveria emocinis socialinių grupių gyvenimas.

Išvados

Atliktas tyrimas atskleidė, kad kolektyvinio emocionalumo ir simbolinės jo raiškos

temą Kavolis jau plėtoja savo studijų metais parašytuose darbuose. Tad šiuo atžvilgiu pertrūkio tarp jo studijų metų ir savarankiškos mokslinės veiklos, prasidėjusios 1960 metais sėkmingai apgynus daktaro disertaciją Harvardo universitete, nėra. Tačiau tam tikras netolydumas egzistuoja požiūryje į meną. Studijų metais gilintis į kolektyvinį emocionalumą – socialinių grupių nariams būdingas emocines nuostatas jų aplinkos objektų atžvilgiu – meno analizei skiriamas antraeilis vaidmuo, o savarankiškos mokslinės veiklos laikotarpiu – pirmaeilis vaidmuo. Vis dėlto ir šiuo atveju negalima brėžti griežtos ribos tarp minėtų laikotarpių. Mat pirmieji besikeičiančio požiūrio į meno analizę ženklai pradėjo ryškėti dar studijų metais.

Literatūra

- Kardiner, A. *The Psychological Frontiers of Society*. New York: Columbia University Press, 1945.
- Kavolis, V. Senior Honors in the Department of Sociology at the University of Wisconsin „Culture Currents in Marginal Eastern Europe: A Case Study“, 1952, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21cu, p. 167.
- Kavolis, V. A Seminar Report in Social Relations 255 at the Harvard University „National Character and Immigrant Assimilation“, 1954, LLTI, BR, F1-7686, p. 80.
- Kavolis, V. The Educative Process in Soviet Society. *Lituanus*, nr. 5, 1955, p. 7–11. Prieiga internete: http://www.old.lituanus.org/1955/55_4_02Kavolis.htm [žiūrėta 2023 06 08].
- Kavolis, V. *The Failures of Totalitarian Socialization: A Theoretically-Oriented Case Study of the East German Socialization System. Thesis (Ph. D.) – Harvard University*, 1960, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21f, p. i-v+219.
- Kavolis, V. Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris. *Metmenų laisvieji svarstymai: 1959–1989*: 314–328. Sud. V. Gasiliūnas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993 (1960), p. 314–328.
- Kavolis, V. Žvilgsnis į lietuvių charakterį. Vertė L. Balčiūtė. *Tautosakos darbai*, 1996 (1954), t. 5, p. 97–110.
- Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006.
- Kavolis, V. Lietuvių kultūros vertinimai. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1952), p. 271–299.
- Kavolis, V. Lietuvio būdas ir likimas. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1954), p. 302–312.
- Kavolis, V. Vertybinė meno analizė. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1958), p. 363–366.
- Kavolis, V. Menas ir bendruomenė. *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius, D. Dapkutė. Vilnius:

- Versus Aureus, 2006 (1960), p. 366–369.
- Kavolis, V.; Friedrich, C. J.; Kissinger, H.; Mavrinac, A.; Herbst, J.; Herz, H.-P.; Croan, M.; Friedrich, W. G.; Mayer, C.; Kundler, H.; Stern, C.; Unself, S.; Stammer, O. Sociological. *The Soviet Zone of Germany*. Ed. by C. J. Friedrich. New Haven, Conn.: Human Relations Area Files, Inc., 1956, p. 1–238.
- Kluckhohn, F. R. Dominant and Substitute Profiles of Cultural Orientations: Their Significance for the Analysis of Social Stratification. *Social Forces*, nr. 28, 1950, p. 376–393.
- Kluckhohn, F.; Strodtbeck, F. L. *Variations in Value Orientations*. Evanston: Row, Peterson, 1961.
- Noreika, A. Bendrieji metodologiniai Vytauto Kavolio kultūros sociologijos principai. *Filosofija. Sociologija*, nr. 1, 2009, p. 35–43.
- Noreika, A. Vytauto Kavolio kultūros ir asmenybės tyrimus vienijanti tema. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, 112–122.
- Noreika, A. *Kultūra ir emocijos Vytauto Kavolio sociologijoje*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015.
- Parsons, T. *The Social System*. Glencoe, Ill.: The Free press.
- Tereškinas, A. Skaitant Vytautą Kavolį: kultūriniai tekstai, patirties įvaizdžiai, reikšmių archeologija. *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*. Sud. R. Kavolienė, D. Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 94–106.
- The Soviet Zone of Germany*. Ed. by C. J. Friedrich. New Haven, Conn.: Human Relations Area Files, Inc., 1956.
- Valantiejus, A. Vytauto Kavolio istorinė sociologija: metodologiniai aspektai. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, nr. 2, 2005a, p. 26–40.
- Valantiejus, A. Poetinė pažinimo kalba Vytauto Kavolio sociologijoje. *Vytautas Kavolis: Humanistica vs liberalia*. Sud. R. Karmalavičius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005b, p. 40–68.
- Valantiejus, A. Vytauto Kavolio vaizduotės sociologija. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, p. 78–111.
- Varnauskaitė, L. Teorijų sintezė ir savitumo paieškos Vytauto Kavolio kultūros sociologijoje: metodologinių prielaidų analizė. *Athena: Filosofijos studijos*, nr. 7, 2011, p. 123–134.
- Veljataga, P. Kas nutiks Čiurlioniui? Ideologinės manipuliacijos 1950-ais Dailininkų sąjungoje vykusiame aptarime „Dėl M.K.Čiurlionio kūrybinio palikimo įvertinimo“. *Čiurlionis ir pasaulis. Estetikos ir meno tyrinėjimai V*. Sud. S. Jastrumskytė. Vilnius: LKTI, 2019a, p. 496–508.
- Veljataga, P. Stalininio laikotarpio dailės kritika Lietuvoje: doktrininė retorika ir meniškumo sauga. *Logos*, nr. 99, 2019b, p. 135–142.